

МЕРЕЖКОВСЬКИЙ Дмитро Сергійович

(Мережковский Дмитрий Сергеевич; 02(14). 08. 1865, С.-Петербург — 07. 12. 1941, Париж) — російський поет, прозаїк, критик, публіцист, перекладач, громадський діяч. Один із засн. рос. символізму. Брат [К. Мережковського](#), чоловік [З. Мережковської-Гіппіус](#). Прадід Федір наприкінці 18 ст. був військ. старшиною у м. Глухів (нині Сум. обл.). Закін. С.-Петербур. університет (1888). У першій зб. поезій «Стихотворения. 1883–1887» (1888) виявилася риса усієї його творчості — літературність, залежність від поперед. культури, чужих сюжетів. Зб. віршів «Символы. Песни и поэмы» (1892) та кн. «О причинах упадка и о новых течениях современной русской литературы» (1893; обидві — С.-Петербург) були сприйняті як маніфести нового літ. руху, засн. на худож. ідеалізмі. Осн. елементами нового мистецтва проголошувалися містич. зміст, символи та розширення худож. вразливості. Зб. поезій «Новые стихотворения. 1891–1895» (С.-Петербург, 1896) викликала спротив критики, яка засуджувала оспівування декадентства, язичництва, гріховності. У романі «Смерть богов. Юлиан Отступник» (перша назва — «Отверженный»; «Северный вестник», 1895, № 1–6; окреме вид. — С.-Петербург, 1906), першій частині трилогії «Христос и Антихрист», вираженню ідеї протиріччя між язичництвом і християнством слугувала детальна реконструкція подій минулого з опорою на факти, цитати з істор. джерел, яка відбувалася залежно від зовн. до них істор.-філос. концепції. Кн. «Вечные спутники. Портреты из всемирной литературы» (С.-Петербург, 1897) була спробою суб'єкт.-психол. осмислення особистості мислителів і письменників. Спираючись на два джерела — влас. твір письменника і дослідж. про нього — М. створював умовно-психол. міфологізов.

образ творця, залежний від його концепції. Подорожі Італією, зокрема за маршрутом Леонардо да Вінчі, здійснені у серед. 1890-х рр., слугували збору матеріалів для другої частини трилогії «Христос и Антихрист» — роману «Воскресшие боги. Леонардо да Винчи» (С.-Петербург, 1901), в якому стрижн. ідея циклу розробляється на матеріалі життєпису, листів, трактатів художника. Ідею протиріччя між язичництвом та християнством уособлюють опозиції дії і споглядання, розуму і почуття, мистецтва і природи, синтезом яких є геніал. особистість Леонардо. У третій частині — романі «Антихрист. Петр и Алексей» («Новый путь», 1904, кн. 1–12; «Вопросы жизни», 1905, кн. 1–3; окреме вид. — С.-Петербург, 1905) — період Петра I осмислений як такий, що визначає майбутнє Росії, бо є протистоянням не тільки християнства і язичництва, але й давньої самотності і західництва, духовного і тілесного, Церкви істор. й есхатологічної. Літ.-крит. дослідж. «Л. Толстой и Достоевский» («Мир искусства», 1900–02, т. 3–7; окреме вид. — С.-Петербург, 1901–02) поставило питання про кінець рос. літ.-ри як літ.-ри естет. споглядання. Думка про настання Третього Заповіту — релігії Святого Духа, якою пронизане дослідж., спонукала М. до її популяризації у публіцистиці, виступах, зокрема на Реліг.-філос. зборах у С.-Петербурзі (1901), у часописі «Новый путь» (1903–1904). У кн. «Судьба Гоголя. Творчество, жизнь, религия» («Новый путь», 1903, № 1–3; окреме вид. — Москва, 1906) «неохристиянство» позначилося у метафорі боротьби письменника із чортом, від якого він рятувався в аскетизмі і відмові від худож. творчості. Зб. «Собрание стихов. 1883–1903» (Москва, 1904) та «Собрание стихов. 1883–1910» (С.-Петербург, 1910) були остан. зверненням М. до поезії. До від'їзду в еміграцію (1919) він виступав як літ. критик, публіцист і драматург, популяризував думку про антихристиян. характер самодержавства («Грядущий Хам», С.-Петербург, 1906; «Теперь или никогда. О церковном соборе», Москва, 1906; «Le Tsar et le Révolution», Paris, 1907, у співавт. з дружиною та Д. Філософовим; «В тихом омуте», С.-Петербург, 1908; «Не мир, но меч. К будущей критике христианства», С.-Петербург, 1908) і пророчий зміст рос. літ.-ри («Пророк русской революции. К юбилею Достоевского», С.-Петербург, 1906; «М. Ю. Лермонтов. Поэт сверхчеловечества», С.-Петербург, 1909; «Две тайны русской поэзии. Некрасов и Тютчев», Петроград, 1915; «Завет Белинского. Религиозность и общественность русской интеллигенции», Петроград, 1915), сповненої передчуттями нової релігійної свідомості. Задум драматург. трилогії «Царство Зверя» (перша частина — трагедія «Павел I», С.-Петербург, 1908) трансформувалася: другою і третьою стали романи

«Александр Пер-вый» (С.-Петербург; Москва, 1913) і «14 декабря» (Петроград, 1918), присвяч. пошукам в історії передвісників реліг. громадськості. З від'їздом до Варшави розпочав антибільшов. діяльність, спрямовану на об'єднання зусиль задля інтервенції. У листопаді 1920 переїхав до Парижа, де знаходився у центрі культур. життя еміграції, організував товариство «Зелена лампа», був номінантом на Нобелів. премію з літ-ри. Диалогія «Рождение богов. Тутанкамон на Крите» (Прага, 1925) і «Мессия» (Париж, 1928) та есе «Тайна Трех. Египет и Вавилон» (Прага, 1925) присвяч. первням християнства у давніх віруваннях. У кн. «Тайна Запада. Атлантида — Европа» (Белград, 1930) загибель Атлантиди осмислена у проекції на сучасні протиріччя, а Наполеон («Наполеон», у 2-х т., Белград, 1929) — як спадкоємець титанів Атлантиди, людина «четвертого виміру». Кн. «Иисус Неизвестный» (Белград, 1932–34), побудована на широкому колі біблій., апокрифіч., наук. і літ. джерел, есе циклу «Лица святых от Иисуса к нам» (Берлин, 1938), кн. «Данте» (Брюссель, 1939), есе «Испанские мистики. Св. Тереза Иисуса» («Возрождение». 1959, № 92, 93), «Св. Иоанна Креста» («Новый журнал», 1961, № 64, 65; 1962, № 69), «Маленькая Тереза» (Брюссель, 1988) та трилогія «Реформаторы. Лютер. Кальвин. Паскаль» (Брюссель, 1990) утверджували передчуття Третього Заповіту, Царства Духу. Внаслідок симпатії до італ. фашизму, захоплення сильними особистостями (Ю. Пілсудський, Б. Муссоліні), ідей. радикалізму, виступу на радіо з вітанням А. Гітлеру (1939) опинився в ізоляції. Укр. мовою окремі твори М. переклав М. Лукаш.

Основні твори

Полное собрание сочинений: В 17 т. С.-Петербург;

Москва, 1911–13; В 24 т. Москва, 1914; Собрание сочинений: В 4 т. Москва, 1990; 1996–2011; Акрополь: Избр. лит.-крит. ст. Москва, 1991; В тихом омуте: Ст. и исслед. разных лет. Москва, 1991; Л. Толстой и Достоевский. Москва, 2000; Драматургия. Томск, 2000; Стихотворения и поэмы. С.-Петербург, 2000; Царство Антихриста: Ст. периода эмиграции. С.-Петербург, 2001; Вечные спутники: Портреты из всемир. лит.-ры. С.-Петербург, 2007; укр. перекл. – У тихому болоті («Гоголь і чорт») // Історія філософії України. К., 1993; Невловне // Всесвіт. 2001. № 9–10; [Вибрані вірші] // Хотінь безсенсовних отрута: 20 рос. поетів «Срібного віку» в укр. перекладах. К., 2007; Твори // Україна: поезія тисячоліть: Антологія: У 2 т. Т. 2. К., 2008.

Рекомендована література

1. Ильев С. П. Эволюция мифа о Петербурге в романах Мережковского («Петр и Алексей») и Андрея Белого («Петербург») // Мережковский Д. С. Мысль и слово. Москва, 1999;
2. Колобаева Л. А. Русский символизм. Москва, 2000;
3. Труханенко О. «Дон-Кіхот» – вірш Д. С. Мережковського // Сервантес і проблеми розвитку європ. прози: Зб. наук. пр. Л., 2000;
4. Варченко Н. Н. В. Гоголь в религиозно-философской критике Д. С. Мережковского // М. Гоголь і світ. літ-ра: Зб. наук. пр. П., 2009;
5. Кушнірова Т. Особливості жанру роману Д. С. Мережковського «Антихрист (Петр и Алексей)» // Філол. науки: Зб. наук. пр. П., 2011. Вип. 8;
6. Андрущенко О. «Властелин чужого»: текстология и проблемы поэтики Д. С. Мережковского. Москва, 2012.

[О. А. Андрущенко](#)

Бібліографічний опис:

Мережковський Дмитро Сергійович / О. А. Андрущенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-66574>. — Останнє поновлення : 2025.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).